

Kutsalın Kırılğan Kubbesi: Peter Berger'e göre Çoğulculuk Çağında İnançın Anlamı¹

Precarious Canopy of The Sacred: According To Peter Berger, The Meaning Of Belief In The Age Of Pluralism

Mehmet Emin BALCI
İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
mbalci87@hotmail.com

ÖZ

Çoğulculuk modern toplumu kadim toplumlardan ayıran en önemli özelliktir. Toplumsal dünyada mutlak bir merkezin yerini izafi ve birbirlerinin yerini almaya çalışan tercihlerin rekabetine bırakması dinsel sembolik evrenin farklılıkları birleştirici ve bütünleyici perspektifinden apayrı, izafi bir düzenin doğmasına sebep olmuştur. Bu düzen içinde dinin geleceğinin ne olacağı oldukça hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Bu çalışmada çağdaş sosyolojinin önde gelen sosyologlarından Peter L. Berger'in çoğulculuk ve dinsel gerçeklik hakkındaki görüşlerini ele alacağız. Öncelikle dünyanın önceden verilmiş /bahsedilmiş (taken for granted) bir anlamdan aktörlerin karar-alım süreçlerine göre inşa edilme sürecini tartışacağız. İkinci olarak piyasa sisteminin çoktan seçmeli düzeninde ayakta kalmak için geliştirilen bir örgütlenme tarzı olarak denominasyon kavramına odaklanacağız. Üçüncü olarak Berger'in geç dönem çalışmaları bağlamında dinin bir düşünce üslubu olarak yeniden üretilme sürecini iki karşıt kavramın ekseninde okumaya çalışacağız: fundamentalizm ve rölativizm. Son olarak ise Berger'in erken dönem çalışmalarından biri olan "Precarious Vision"daki dinin toplumsal söylemin kurucusu olarak değil ancak bu söylemsellik tarafından imal edilen bir sosyolojik değerle varlığını sürdürdüğü hakkındaki tezini açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Dinsel deneyim, Çoklu tercih, rölativizm, fundamentalizm, kötü inanç

ABSTRACT

Pluralism is the most important feature that distinguishes modern society from pre-modern societies. The structure of preferences in the competition replace religious symbolical universe which unifies and integrates differences. In this structure, what is the religion of the future is the topic of the sociological debates. In this study, we will discuss the views of Peter L. Berger, who is one of the leading sociologists of contemporary sociology, about pluralism and religious reality. Firstly, we'll investigate the passage of construction of social world from a taken for granted reality to individual decision-making process. Secondly, we will focus on the notion of denomination as a form of organization developed to survive in the multiple choice regime of the market system. Thirdly in the context of Berger's late works, we'll try to find out reproduction of religion as a thinking style on the axis of two opposing concepts: fundamentalism and relativism. Lastly, we'll interpret Berger's claim in Precarious Vision that the religion is not a founder of social discourse but is constructed by social discourse.

Key Words: The experience of religion, multiple choice, relativism, fundamentalism, bad faith

¹ Bu çalışma Peter Berger'in Din ve Bilgi Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme (2012) yılında yapılan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Çoğulculuk modern toplumu kadim toplumlardan ayıran en önemli özelliktir. Toplumsal dünyada mutlak bir merkezin yerini izafi ve birbirlerinin yerini almaya çalışan tercihlerin rekabetine bırakması dinsel sembolik evrenin farklılıkları birleştirici ve bütüncü perspektifinden apayrı, izafi bir düzenin doğmasına sebep olmuştur. Bu düzen içinde dinin geleceğinin ne olacağı oldukça hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Bu çalışmada çağdaş sosyolojinin önde gelen sosyologlarından Peter L. Berger'in çoğulculuk ve dinsel gerçeklik hakkındaki görüşlerini ele alacağız. Berger, bir zamanlar kendisinin de savunduğu - insan aklı ve etkinliğinin hakim olduğu modern koşullar altında dinin ortadan kaybolacağına dair sekülerleşme tezlerinin yanlışlandığını ileri sürer (Berger, 2008). Din artık toplumsal düzenin mahiyetini bilinçlere kazıyan sembolik bir anlatı olmasa bile çoğulcu koşullara adapte olup varlığını idame ettirmektedir. Berger'e göre geç modern dönemin akışkan ilişkileri ebedi bir toplumsal düzen ve nihai deneyim olarak benimsenmesi artık mümkün olmasa da din fenomeni hepten ortadan kaybolmamıştır. Din, Tolstoy'un deyişi ile ne için ve nasıl yaşamalıyız sorusu etrafında dönen yorumlar arası rekabete katılmakta; sosyal dünyanın talep ve beklentilerini göre şekillenmiş bir aşkınlık kategorisi tarafından yeniden üretilmektedir. Bu çalışmada öncelikle dünyanın önceden verilmiş /bahşedilmiş (taken for granted) bir anlamdan aktörlerini arzu ve reddiyelere göre yeniden yaratılan bir anlama geçiş sürecini ele alacağız. İkinci olarak piyasa sisteminin çoktan seçmeli düzeninde ayakta kalmak için geliştirilen bir örgütlenme tarzı olarak denominasyon kavramına odaklanacağız. Berger için geleneksel kilise (church) ve tarikat (sect) ayrımının ekletik bir oluşumu olarak denominasyonlar, her ne kadar Katolik dünya içindeki bir oluşum gibi gözükse de aslında çoğulcu koşullar altında dindar grupların dolaylı bir şekilde başvurdukları bir yapılanmadır. Üçüncü olarak Berger'in geç dönem çalışmaları bağlamında dinin bir düşünce üslubu olarak yeniden üretilme sürecini iki karşıt kavramın ekseninde okumaya çalışacağız: fundamentalizm ve rölativizm. Son olarak ise Berger'in erken dönem çalışmalarından biri olan "Precarious Vision" (Kırılgan Görüş) kitabındaki dinin toplumsal söylemin kurucusu olarak değil ancak bu söylemsellik tarafından imal edilen bir sosyolojik değerle varlığını sürdürdüğü hakkındaki tezini açılımamaya çalışacağız. Bu çalışmada sosyoloğun ülkemizi din sosyolojisi literatüründe fazla bilinmeyen erken ve geç dönem çalışmaları hakkında bir perspektif sunmayı amaçlıyoruz. Fenomenolojik sosyolojinin inceleme nesnesi olarak dinsel gerçekliği yeniden kurduğu bu çalışmaların toplumsal hayatımızdaki yeni dinsel deneyimlerin anlam haritalarını çıkarmakta bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

a) Bahşedilmiş Bir Dünyadan Tercihlerin Dünyasına

Çoğulculuk (pluralism), "aynı toplum içinde değişik ırklara, etnisitelere ve dinsel gruplara ait bireylerin sivil bir barış ortamında beraber yaşama durumu" (Berger, 2005:438) olarak tanımlanır. Çoğulculuğu yalnızca farklılıkların beraber yaşaması olarak ele alırsak tarih boyunca Roma ve Osmanlı gibi imparatorlukların ya da Hint alt-kıtası gibi farklı coğrafyaların daima çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Berger'e göre çoğulculuk farklılıkların mekânsal bir müştereklik doğrultusunda yan yana geldiği, ancak asgari düzeyde birbirleri ile ilişkilendiği bir toplumsal düzen şekli değil; toplum içindeki bütün farklılıkların birbirleriyle etkileşim halinde bulunduğu ve böylece bireysel iradelere bir durumun tanımlanması veya bir ihtiyacın karşılanması için birden fazla seçeneğin sunulduğu bir düzendir. Bu bağlamda çoğulculuk modern toplumsal yaşamı oluşturan saiklerin (nüfus miktarındaki artış ve yoğunlaşma, şehirlerin ortaya çıkışı, piyasa ekonomisi, yüz yüze iletişimin yerini kitle iletişimin alması v. b.) bir neticesidir. Modern toplum bir şeyleri tercih etme zorunluluğunun önceden verili, mutlaklaşmış bir toplumsal hiyerarşiye göre belirlenmesi değil, her şeyin izafi bir değer içerdiği bir birliktelik zemininde bireylerin her an bir karar verme etkinliğinde bulunmasıdır. Çoğulculuk bahşedilmiş ve kökeni tartışılmaz bir mutluluğun yerini, şimdi ve burada içindeki gerçekleşen insani eylemliliğin eşit olasılıklı doğasının almasıdır. Bu noktada çoğulculuk, Marks'ın deyişiyle katı olan her şeyin buharlaştığı ve şeylerin üzerlerindeki kutsal haleyi kaybettiği bir akışkanlık durumunun sinonimidir.

Çoğulculuğun zamanın ruhu haline gelene kadar gerek modern öncesi gerekse erken modern dönemler için toplumsal düzen meşruiyetini toplumsal dünyanın kendi içinliğinden almıştır. Başka bir deyişle toplumsal düzen içine doğduğumuz dünyanın bahşedilmiş olduğunu karşılaştığımız her

durumda bize ispatlayarak, yaşadığımız dünyanın idamesini sağlar. Dolayısıyla toplumsal düzen, her şeyi içeren sembolik bir evren yaratarak bireysel tercihlerde önceden verilmiş bir şekilde yerini alır. Bir bahşedilmişlik duygusu refakatinde birey yapmış olduğu birtakım tercihlerin diğerlerine nazaran daha önemli olduğu izlenimine kapılır. Birey bu ağırlık merkezi doğrultusunda hayatı kendi bahşedilmiş bir şey olarak telakki ettiğinden, yaptığı tercihleri de gayr-ı şahsi bir iradenin belirlediği mutlak bir düzenin parçası olarak anlamlandırır. Bu noktada şahsılık-genellik, zorunluluk ve tercih durumlarının birbirleri ile ilişkisini açıklarken felsefi antropolog Arnold Gehlen'in *ön cephe* (foreground) ve *arka cephe* (background) kavramlarının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Gehlen'e göre; bir toplum, mensuplarına aralarından seçmesi için birtakım alternatifler sunarken aynı zamanda bireysel seçimleri gayr-ı ihtiyari biçimlendiren bir tercih yelpazesine dahil eder. Gehlen toplumsal düzenin bireysel iradeye sunduğu tercihleri *ön cephe*, bu sunulan alternatiflerin önceden yapılmış bir tercih ile sınırlanmasını ise *arka cephe* olarak adlandırır ve ona göre bu iki durum da antropolojik açıdan elzemdir (akt. Berger ve Zijderveld, 2009: 10). Berger'e antropolojik *ön cephe* ve *arka cephe* tabirleri sosyolojik açıdan tam olarak eylem ve kurum kategorilerine tekabül ettiğini söyler. Birey gündelik eylemlerini icra ederken kendini uyduğu, uymak zorunda olduğu kaynağı meçhul birtakım kıstas ve yaptırımlara maruz kalmış hisseder. Bu kıstas ve yaptırımlar; eylemin öznelliğine diğer eylemler ile ilişkilenebilmesini sağlayacak nesnel bir anlam yükler ve böylece tekil bir eylemi hiyerarşik olarak tanımlanmış bir genelliğin bileşeni haline getirir.

Çoğulculuk, *ön cephe* ve *arka cephe* arasındaki bu organik bağı kopartarak bireysel tercihlerin genel-geçerliklerin yerini aldığı yeni bir toplumsal durum yaratmıştır. Öyle ki birey, çoğulcu bir toplumsal düzen içinde hayatının her köşesi, her ayrıntısı için bir karar vermek zorunda olduğundan sembolik bir evren anlatısı veya tekil bir hakikat tasavvurundan yoksundur. Çoğulcu bir atmosferde birey kendi varoluşunu anlamlandırmak için birliktelik çerçevesinin sunduğu izafi değerlerden bir seçki yaratmak ve kendini bu seçki ile özdeşleştirmek zorundadır. Berger'e göre birey yalnızca seçimleri vasıtasıyla artık hükümsüz hale gelmiş ontolojik sınırları yeniden belirleyebilir ve (izafi) bir içerisi ve dışarı algısına sahip olabilir. Bununla birlikte seçimlerinin ürünü olarak modern insan, geleneğin önceden verilmişlikle toplumun her kesimine sağladığı güven ve kesinlik duygusundan yoksundur. Berger'e göre modern insan her an kendini bulunduğu yerde olmayı kabullenmesini sağlayacak bir ikna süreci yürütmek zorundadır. Öyle ki geleneğin bir yabancıyı kendi bünyesine dahil etmek için kullandığı açıklamaları her dem kendisine yöneltilmelidir. Çünkü o, artık kendisine varoluşsal olarak ihanda bulunmuş bir coğrafyanın yerlisi değil, bir yabancıdır:

...Bir gelenek artık önceden verilmişliğini kaybettiğinde içerdekiler ve dışarıdakiler arasındaki sınır daha bulanık hale gelir. Artık gelecek kuşakların otomatikman bir geleneğe tabi olmaları gibi bir durum söz konusu değildir. Çocuklar sorular soracak ve geleneğin bağlanmaya değer olup olmadığı konusunda ikna edilmek isteyeceklerdir. İkna sürecinde bir yabancıya tebliğ için kullanılan argümanlar –geleneğin doğruluğunu, kıymetini, güzelliğini gösteren argümanlar- söz konusu geleneğin (yerlilere) açıklanması için de kullanılacaktır (Berger,2005:445).²

Berger'e göre çoğulcu bir toplumda din kişisel bir tercih meselesi olarak geleneksel toplumdaki nesnelliğini çoktan kaybetmiştir. Toplumsalın çoğulcu koşulları içinde insan, dinin insan-üstü ve tekilleştirici açıklamaları ile hayatını tanzim edemeyeceği bir durumda bulunmaktadır. Çünkü modern insanın çevresi her an değişebilir sayıda ve yoğunlukta bir olaylar örgüsünce kuşatılmıştır. Bu sebeple merkezini kaybetmiş bir toplumsal dünyada dinin eski bütüncül anlatısını sürdürebilmesinin imkânı yoktur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Berger, dinin beşeri varoluşu kuşatacak aşkınsal bir yorum olma hüviyetini kaybettiğini savunurken, modern toplumsal yaşamdan hepten yok olacağını ileri süren sekülerleşme görüşleri benimsemez (Berger:2008). İlerlemeci felsefenin tortuları ile formüle edilen sekülerleşme tezleri, modern toplumsal düzenin insanlık tarihinin en ileri aşaması olduğunu kabul eder. Modern çağ insanın varlığını doğa-üstü varlıklar aracılığıyla değil; kendi yetkinliği ile açıklama evresi

2 Metin boyunca yapılan alıntılar, aksi belirtilmediği müddetçe, yazarın kendi çevirisidir.

olarak dünyayı insan-üstü varlıkların tahakkümünden kurtarmıştır. Sekülerleşme tezlerine göre bu durumun nihai sonucu dinin toplumsal düzenden ve insan tabiatından hepten kazanması veya en azından bilinç-dışının kuytularına çekilmesidir.

Sekülerleşme tezlerinin bu öngörülerinde on dokuzuncu yüzyılın ulus devlet mantığı, ağır sanayi üretimi, homojen bir kültürel birlikteliğin varsayımlarına dayanır. Bu anlamda insanlığın geri kalanının eriştiği başarılarını seküler bir aklın kanıtları olarak ileri sürer. Bununla birlikte modern toplumsal sistemin yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren üzerinde yükseldiği bütün mevzilerin sarsılması beraberinde eski yargıların da gözden geçirilmesine imkan tanır. Post-fordist sanayiye geçiş emeği klasik üretim ilişkilerin koparırken, demokratik hakların yaygınlaşması siyasal teolojilere beslenen heyecanı azaltırken ortaya çıkan varoluşsal boşluk "kültür" kavramına sekülerleşmeci tezlerin varsaydığından farklı aşkınsal anlamların yüklenmesine sebep olur. Kültürün aktörün öznel varoluş biçimi olarak yükselişi aynı zamanda kamusal anlamda bastırılan din fenomeninin bir anlatı biçimi olarak geri dönüşüne zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte çoğulculuğun çoktan seçmeli koşullarında dinin eski hegemonyasını sürdürmesi mümkün değildir. Din aktörlerin varoluşsal arayışlarını gideren diğer seçenekler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi, yerleşik kabullerini yeniden tanımlaması gereken bir kültür metası olmak koşulu ile oyuna geri dönmüştür. Berger'e göre çoğulculuk çağında bir dinin karşılaştığı en büyük meydan okuma totaliter bir üslupla gündelik yaşamdan kovulmak değil, etkinlik alanını birden çok dinsel veya din-dışı metafizikle rekabet etmektir: "*Sekülerite çok az din olduğu bir çevre yaratarak dine meydan okur; çoğulculuğun zorluğu ise çok fazla dinin olduğu bir çevre yaratmasından gelir*" (Beger, 2003: 35).

Berger, modern çoğulcu toplumda dinin yaşadığı anlam değişikliğinin dinin mahiyetine (ne-liğini) değil, keyfiyetine (nasıl-lığı) bir müdahale olduğuna inanır. Ona göre dinsel aidiyetler, hala varlığını sürdürmektedir ancak modern dönemle birlikte insanlara birtakım öğreti ve ödevler yüklemekten ziyade insanların kendi kararlarınca yeniden belirlenmektedir (Berger, 2009). Bu bağlamda modern bir mümin geleneksel dinin belirli değerlerinin yanına öznel gerekçelerle bağlamından kopardığı bazı temalar yerleştirebilmekte ve yeni bir din tanımı elde etmektedir. Modern çağda bir kişi Katolik olup, tasavvuf müziğinden hoşlanması ya da Müslüman olup, evini Feng-Şui felsefesine göre dekore etmesi, atalarımızın aksine, bizi çok fazla şaşırtmamaktadır. Aynı şekilde kendini belli bir dini geleneğe yerleştirmekle birlikte söz konusu geleneğin herhangi bir konudaki açıklamasından memnun olmadığı için bu konuda başka bir dinsel geleneğin açıklamasını kabul edebilir. Bu bağlamda öldükten sonra dirilme ve edebi bir hayata dahil olmak gibi İbrahimi eskatolojinin yerini vaz ettiği dinsel yaptırımla kayıtsız, pratik bir "karma felsefesi" kolaylıkla alabilir. Çoğulcu bir toplumda bireyin kendini emanet edeceği aşkınlığa yine kendisinin karar vermesi gerekir. Bu aşkınlık Kierkegardvari sonlu olandan sonsuza doğru tutkulu bir iman sıçraması sonucu meydana gelebileceği gibi onlarca çeşidin bulunduğu bir süper-marketten nelerin alınacağını belirleyen bir tüketim esrikliğinden de kaynaklanabilir. Aslına bakılırsa her iki öznel durum da çoğulcu bir toplumda bireylerin din algısını oluşturmada eşit derecede etkili olduğu söylenmelidir. Bu bağlamda söz konusu din algısı, sonsuzluk ihtiyacının piyasa içindeki sonsuzluk pratiklerinin tüketilmesine göre yaratıldığını ileri sürmek pek de yanlış olmayacaktır. Berger'e göre böyle bir din tasavvurunun iki sonucu vardır: Kurumsal olarak dinsel toplulukların arz-talep dengesine göre teşekkül eden denominasyonlar haline gelmesi ve bilişsel olarak fundamentalizm ve rölativizmin dinsel imanın iki yüzünü oluşturması

b) Piyasaya Açılan Dinsel Topluluk: Denominasyon

Din sosyolojisi kuruluşundan itibaren aynı zamanda bir dindarlık sosyolojisi olmuştur. Dinsel toplulukların toplumsal düzene entegrasyon derecelerini ölçmek, bireyin mensubu olduğu gruba duyduğu aidiyet düzeyini tespit etmek, bireylerin toplumsal bir norm olarak din olgusuna yaklaşımını değerlendirmek din sosyolojisinin temel uğraşları arasındadır. Gabriel Le Bras'ın yaptığı dindarlık çalışmalarından bu yana dinsel toplulukların en önemli örneklerinden birini kilise çalışmaları oluşturmuştur (Günay: 1988). Dinsel etkinliklerine katılım oranının dinin modern toplumdaki anlamı ve geleceği konusunda başlıca öncül kabul edildiği bir atmosferde kilise çalışmalarının özel bir mahiyete sahip olması oldukça doğaldır (Davie, 2006). Bununla birlikte günümüzde mabed topluluklarının tek

dinsel cemaat türü olmadığı ortadadır. Bununla birlikte kilise kurumunun çoğulcu bir toplumsal dünyaya kendini uyarlamadaki serencamı, ona, dini grupların ana karakteristiğinin anlaşılmasında bir turnosal işlevi yüklemektedir.

Çoğulculuğun kurumsal düzeyde etkisi, öncelikle kilisenin, piyasa ekonomisine adapte olma sürecinde kendini göstermiştir. Dinin modern toplumsal hayatta diğer her fenomen gibi bireylerin tüketim tercihleri çerçevesinde anlam kazanması beraberinde Batı toplumu içinde asırlarca dinin sözcülüğünü ve yasa-koyuculuğunu üstlenmiş kilise kurumunun da kendini yeniden yapılandırmasına sebep olmuştur. Berger, Max Weber ve Ernest Troeltsch'in izinden giderek Batı tarihi içinde dini yapılanmaların modern dönemlere kadar iki türünün olduğunu ileri sürer: kilise (church) ve mezhep (sect). Kilise bir dinin uluslar arası kurumsal organı olarak dinin öğretilerinin, ritüellerinin ve toplumsal bağlamının asli sorumlusu ve yürütücüsüyken; mezhep, dinsel öğretiyi bir yaşam tarzı olarak müminlerin talebi üzerine telkin eden bölgesel yapılanmalardır (Weber, 1973:141-142)³. Başka bir deyişle kilise, bireyin içine doğduğu evrensel ve zorunlu bir din kurumu, tarikat ise kişinin içine doğduğu yerel inancın sınırları çerçevesinde tercih ettiği bir mezhep kuruluşudur (Berger, 2005:440). Kilise kavramı çerçevesinde bireyler ait olacakları evrensel dinsel öğreti ve dinsel cemaati tercih etmek gibi bir tasarrufa sahip değildir ancak bireylerin yerel düzeyde kilisenin hangi tarikatını seçeceği kişisel bir meseledir. Bununla birlikte dinsel bir kurum kendi öğretisi ve cemaati dışında kalan dini bir açıklamayı tanımaz ve onun varlığını kabul etmeyerek bir tür sapkınlık olarak değerlendirir. Örneğin; Avrupa'daki yüzyıl savaşlarında yeni yeni palazlanmaya başlayan Protestan inancı karşısında egemen Katolik Kilisesi, Protestanlığı İsa'nın düşmanı olan pagan kültürü dine dahil etmeye çalışan sapkın bir anlayış olarak değerlendirerek tekfir etmiş yani dine yerlerinin olmadığı hükmüne varmıştır.

Modern çağ ile birlikte dinin önceden verilmişliğinin yerini çoğulcu bir atmosfere bırakması, dinsel ihtiyaç ve taleplerin eskisi gibi merkezi bir kurum tarafından karşılanmasının sonunu hazırlamıştır. Buna paralel olarak dinsel kurumların sayısı ve çeşitliliğinde bir artış yaşanmıştır. Berger, modern toplumun, bir talebi karşılama maksadıyla farklı mecraların rekabet ettiği bir piyasa ortamında yaşandığından hareketle dinsel kurumların tüketici tercihleri ekseninde gelişen bir rekabet bağlamında yorumlarını yenilemek zorunda kaldığını düşünür. Bu düşünce onu, Amerikan piyasa toplumundaki öğreti temelli eski kurumsal yapılanmaların bireysel tüketim tercihleri çerçevesinde maruz kaldığı dönüşümü incelemeye sevk eder:denominasyon. Başka bir deyişle denominasyon, cemaat bağlarının aşındığı ve bireyler arası ilişkinin sınırlı bir alanda geleneksel anlam ve alışkanlıklarla sürdürülemediği bir sosyal ortamda hayat bulur. Bireyler, burada, ait olacakları topluluğu devralmazlar; kitle kültürünün yarattığı-homojen- çeşitlilik arasında tercih ederler.

Dinsel kurumların ABD'deki serencamı, modern toplumun rasyonel ekonomisinde tutunmalarını sağlamada asli bir öneme sahiptir. Mezhep savaşları nedeniyle büyük bir toplumsal yıkıma sebep olan ve sonrasında rasyonalist-pozitivist felsefenin tesiriyle Avrupa kıtasının kamusal yaşamından sürülen din, Amerikan toplumunun kurulmasında önemli bir etkidir. Öyle ki daha başlangıçta Amerikan toplumu Avrupa'daki din savaşlarından kaçarak yeni-dünyaya sığınan birtakım dindar koloniler birliği olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Mensuplarının talep ve önerileri doğrultusunda karar alan bir yapılanma olarak bu kolonilerin diğer kolonileri tanıması ve onlarla zaman zaman işbirliği halinde bulunması Amerikan kamusal yaşamının esasını oluşturmuştur (Hervieu-Léger, 2001:118).⁴ Bununla birlikte Amerikan kolonilerinin özgürlükçü ve işbirliğine dayalı ilişkilerini dinin modern anlamını yaratan tek faktör değildir. ABD koloniler arası dayanışma ortamının yanı sıra kapitalist bir yaşam tarzının da filizlenmesine ev sahipliğini yapmıştır. Sanayi ve ticaretin gelişmesi ile bütün toplumsal ilişkiler

3 Max Weber kilisenin laik ve ruhban bir cemaatin şehir merkezinde kurulmuş bir örgütlenme olduğunu, tarikatın ise ağırlıklı olarak kırsalda etkinlik gösteren, saf bir din bağı ile bir araya gelmiş bir topluluğun kurumsallaşma şekli olduğunu ileri sürer.

4 Berger'in Amerikan tarihine göçmen kolonilerin dinsel yaşamları üzerinden getirdiği böyle bir yorum Tocqueville'in değerlendirmelerini hatırlatmaktadır. Tocqueville, dinin kıta ve yeni dünya arasında iki ayrı içeriğe sahip olduğunu belirterek dinin Avrupa'da özgürlüğü zincirleyen bir olgu olarak işlev gördüğünü ancak ABD'de dinsel özgürlük ile yakından bağlantılı olduğunu ileri sürer.

piyasa temelinde yürütülen bir anlayışa dayandırılmıştır. Tüm maddi ve manevi ihtiyaçlar piyasa-içi bir arz ve talep dengesi ile tanımlanır hale gelmiştir. Bu durum din alanında da yeni bir kurum anlayışı doğuracaktır. Berger'e göre modern çağın piyasa şartları içinde dinsel kurumlar, birbirlerine rakip haline gelip, mensuplarının taleplerini karşılama yarışına girdikleri rasyonel bir işletme mantığında yeniden örgütlenecektir:

Toplumumuzda din, genel bir tüketim ürünüdür. Pazarlama sürecini belirleyen tüketici kalıplarıdır. Bu bağlamda dini ekonomilerin içinde varolduğu seküler ekonomik matrise ciddi bir yakınlık kesbetmesi şaşırtıcı değildir (Berger, 1963:88).

Sonuçta, koloni hayatının nispeten kapalı doğası, piyasa tarafından çözülmekte ve bireysel talepler cemaatlerin kendi imkânlarıncı değil piyasanın bireylere sunduğu tercih olanakları ile karşılanmaktadır. Bu bağlamda Berger'e göre koloni içi bireysel taleplerin demokratik olarak tedarik edilmesi ve koloniler arası işbirliğinin piyasa içi arz-talep rekabetine eklenmesiyle farklı bir dinsel kurumsallaşma şekli ortaya çıkmıştır. *Denominasyon*, belirli bir sosyal statüye ait insan grubunun, kendi manevi ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya geldiği dinsel bir örgütlenme şeklidir. Yalnızca bu tanım üzerinden yola çıktığımızda denominasyonların kilise-tarikat çifti ile pek de ayrı düşmediği sonucuna varılabilir. Fakat kilise ve tarikat örgütlenmeleri mensuplarının kişisel sadakatlerinden ziyade bir öğreti çerçevesinde varlık kazanırlar. Dolayısıyla kilise veya tarikata olan bağlılık gayr-ı şahsi bir ilkeler manzumesince her durum için geçerli olacak şekilde tayin edildiğinden bu kurumların bireysel talepleri her an dikkate almak gibi bir zorunluluğu yoktur. Denominasyonel örgütlenmeler ise "*fazlasıyla benzer ve zenginliğin tüketim kodları ile belirlenmiş beklentilere sahip olduğu, insanların sadakatleri için yoğun bir rekabete girişildiği*" (Berger, 1963:88) yapılanmalardır. Onlar için mensuplarının taleplerini belirleyen toplumsal statüler, kilise ve mezheplerin prensipteki eşitlikçiliğinin aksine, büyük bir öneme sahiptir. Denominasyonel bir örgütlenme bir üretici duyarlılığı ile daima tabanın sesine kulak vermek ve onların sadakat yeminlerini rakip örgütlenmelere kaptırmamak zorundadır.

Berger'e göre denominasyonel bir yapılanma, her zaman bireylerin tercihlerindeki etkisini kaybetmemeye çalışan ekümenik bir ortamda hayat bulur. Dolayısıyla dinsel piyasa; geleneksel dini söylemlerin muhalif düşünceleri müminler cemaatinden aforoz etmesinin aksine alternatif dinsel tasavvurları daima Tanrı'nın Krallığına dahil ederek çalışır. Bir denominasyon, rakiplerinin varlıklarını tanımanın yanı sıra onların inanç ekonomisindeki yeniliklerini (inovasyon) yakından takip etmek ve bu yeniliğe meyledenleri cezb ederek, tekrardan saflarına katmak zorundadır. Bu sebeple çoğulcu koşullarda dinsel bir kurum hüviyetini korumak ancak bir patchwork⁵ (yama-işi) ile mümkündür. Yani her dinsel kurum, mevcut tüketim tercihlerini göz önünde bulundurarak, müminlerin beğenisine uygun bir akideler ve pratikler dizgisi yaratmakla mükelleftir. Berger'e göre inançlı tüketicilerin ilgisine mazhar olma yarışında yeni dinsel kurumsallıkların tek amacı son tahlilde sakinlerini ebedi bir selamete ulaştırmak değil, kartelleşmek yani "*rekabet eden birimlerin sayısını azaltıp birleştirerek rekabeti rasyonelleştirirken aynı zamanda piyasayı daha büyük birimlere bölerek, varlığını sürdürmektir*" (Berger, 1963:87).

c) Modern İmanın İki Yüzü: Rölativizm versus Fundamentalism

Dinsel kurumların piyasa içindeki tercih çokluğuna ayak uydurma zorunluluğu aynı zamanda dinin bilişsel anlamında da karşılık bulur. Din, modern zamanlarda bireyin kişisel iman ve şüphelerini eş zamanlı olarak içermektedir. Bu durum çoğulculuğun toplumsal dünyanın önceden verilmişliğe dayanan mutlaklığını tahrif etmesi ve her şeyi izafi bir zemin üzerine oturtmasından kaynaklanır. Bu noktada modern çağda bireysel din tasavvurlarının arkasında yatan izafiyet fenomenini ele almak faydalı olacaktır.

5 *Patchwork religion*, Robert Wunthow'un Amerikan din sosyolojisi literatürüne kazandırdığı ve yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Aynı anlam *bricolage religion* gibi bir söz öbeği ile kıta Avrupası literatürüne geçmiştir. Söz konusu kavramların Berger nezdindeki anlamı için bkz. (Berger, 2001:118)

Modern çağda her gerçeklik anlatısı merkezini yitirmiş bir halde bulunduğu kısmen geçerli bir anlama sahiptir. Dolayısıyla modern hayat sembolik bir hakikat tasavvuruna sahip yekpare bir bütün değil, çeşitli sayıdaki hakikat yorumlarının rekabet halinde olduğu bir anlatılar toplamıdır. Berger için önceden verilmişliğini yitirmiş bir toplumda "farklı anlatılar arasında bir hakikat hiyerarşisi yoktur. Tüm anlatılar en azından ilkesel olarak eşit derecede geçerlidir. Hangi anlatının hakikate yakın olduğunu tartışmak beyhudedir" (Berger ve Zijderveld, 2003).

Berger için post modern söylem, pek çok alternatif anlatı arasında tercih yapmak durumunda kaldığı bir toplumsal ortamda bireylerin kendi ve başkaları adına karar verme etkinliğidir. Post modernizm için toplumsal dünya, bireylerin ait olduğu toplumsal tabakaların değişik nitelikteki birçok ufku tarafından çevrilmiştir. Çoğulculuğun müphem ve kırılabilir koşulları altında bireysel bir tercih olarak keşfedilmesi gereken hakikat-ler yalnızca akil bir azınlığın sahip olabileceği bir ayrıcalıktır. Berger, yaşamlarımızdaki izafiyetin post-modern düşüncenin bilinçlerimizde yarattığı spekülasyon değil, çoktan seçmeli gündelik hayatlarımızda her an karşılaştığımız somut bir durum olduğunu savunur. Haliyle gündelik yaşamın rutin bir bileşeni olmak hakikati seçilmiş bir azınlığın ulaşabileceği bir şey olmaktan çıkarmaktadır. Sonuçta Berger için rölativizm, çoğulculuğun yaşam koşullarımız üzerinde yarattığı başkalaşımın normatif bir neticesidir: "Rölativizm batı toplumunda giderek genişlemektedir. Bunun sebebi rölativist kuramların pek çok dönüşüme ev sahipliği yapması değildir. Aksine çoğulcu toplumun yarattığı popüler rölativizmin uzun menzilli etkilerini deneyimleyen pek çok insanın bulunmasıdır" (Berger, 2003: 35).

Berger'e göre çoğulcu toplumun bilişsel bir değeri olarak rölativizm, bireysel ahlâk kadar toplumsal değerleri de çöküntüye uğratar. Her şeyin nihai bir hiçlikte anlamını bulduğu ya da yitirdiği bir zihin durumunda toplumsal düzeni ayakta tutan bilişsel ve normatif değerlerin etkinliğini sürdürmesi düşünülemez. Berger, değerlerin izafileştiği bir toplumun dekadans bir toplum olarak da değerlendirilebileceğini ileri sürer. Dekadans ise, "toplumu bir arada tutan değerlerin oyulduğu, bir yanılısı ve neredeyse gülünç haline geldiği ve en önemlisi de kolektif ortak değerlere uyumlu şekilde davranacak insanların birbirlerine beslediği güveni sarsıcı bir durum" şeklinde tanımlar (Berger, 2003:35). Dekadans bir toplumun kendi varlığına meydan okuyan olaylar karşısında ayakta durması oldukça zordur. İzafiyet cereyanlarına tutulmuş bireyler, arasındaki kolektif güven kolaylıkla aşınabildiğinden küçüklü büyüklü her sıkıntı anomi batağına saplanma tehlikesiyle yaşarlar. Berger'e göre bu durumsa bir savunma refleksi olarak bireylerin geleneğin koruyucu kanatları altına girmek istedikleri bir karşı-düşünce tarzına hayat verir: *Fundamentalizm*

Berger fundamentalizmi geleneğin önceden verilmişliğini kaybetmiş toplumsal bir düzene bu niteliği geri kazandırma arayışı olarak tanımlar. Bu bağlamda fundamentalizmi "yeni gelenekselcilik" (neo-traditionalism) olarak da isimlendirir (Berger, 2005:440). Onun için fundamentalizm, modern toplumsal düzene karşı geliştirilmiş bilişsel bir tepkidir. Fundamentalizm, mutlak bir ahlaki yasanın yerini izafileşmiş değerler manzumesine bırakması ile kendini tehlike altında hisseden bireylerin şimdi içinde başka zamanlara iltica etme girişimidir. Dolayısıyla Berger böyle bir teşebbüsün, modern izafileştirici koşullarla güdülendiğini ileri sürer. Fundamentalist düşünce, şimdinin tehlikeli anlatılarının yerine geleneğin koruyucu anlatılarına sığınmak ister. Bugünden geçmişe doğru bir kaçış geleneği içinde bir zaman diliminin altın çağ ilan edilmesi ile sonuçlanır. Bu noktada fundamentalizmin geleneğin -formel manada değişerek de olsa- yaşamını sürdürdüğünü öne süren muhafazakar gelenekselcilikten ayrıştığı söylenebilir: "Gelenekselcilik önceden verili olan bir geleneğin şimdide varlığını idame ettirmesi iken, fundamentalizm bu önceden verilmişliğe meydan okunduğu veya tamamen ortadan kaybolduğu yerde doğar" (Berger ve Zijderveld, 2003). Fundamentalizmin geleneğin öldüğü koşullar altında yitip cennetin hayat sürdüğü bir altın çağa dönme arzusu aslında şimdi ve buradanın sınırlarıyla biçimlenmiş negatif bir bilincin eseridir. Berger fundamentalizmin ikili bir yaklaşım sergilediğini ileri sürer. Birinci yaklaşım, benimsenen inanç ve yargıların tüm topluma dayatılması esasına dayanır. Söz konusu kitlesel fundamentalizm, tüm insanları çoğulcu ve izafi bataklıktan kurtarmayı ve onları kurtarılmış bir yeryüzü cennetine götürmeyi amaçlayan bir eskatolojiden hareket eder. İkinci yaklaşımınsa kendi hakikatlerini toplumun tamamına yaymak gibi bir misyonu yoktur. Çünkü onların gözünde kurtarılmayı

başarabilecekler yalnızca kendi üyelerinden oluşan şanslı bir azınlıktır; bir azınlık olarak kalmak bu fundamentalizmin temel özelliğini oluşturur. Sonuçta iki yaklaşım şeklinin de esasında diriltmeye çalıştıkları geleneğe mugayir bir içerim sergilediği gözlerden kaçmayacaktır. Bir gelenek geçmiş ve gelecek kuşakların sürekli ve zincirleme bir şekilde birbirine bağlandığı şimdi-ötesi bir yaşam etkinliği iken fundamentalist hareket bu zincirin koptuğu bir toplumsal dünyada şimdinin sınırları içinde yoğrulmuş bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde geleneğin içerdiği hakikat tüm insanların bildiği ve "zaten" yaşamını onun merkezinde anlamlandırdığı bir konumda bulunurken, fundamentalist düşünce hakikatin tüm kültürdeki genel-geçerliğini kendi tayin ettiği sınırlara indirgeyen bir alt kültür yaratır:

Totaliter devletler nasıl halkın düşman sınırlarına geçmesini engellemek için gözetleme kuleleri yapıp, elektrikli teller geriyorsa söz konusu fundamantalist alt kültürler de bu savunmanın zihinsel eş değerlerini yaratır (Berger ve Zijderveld, 2003).

Fundamentalizm ve rölativizm modern söylem içinde gelişmiş iki simetrik tepki biçimidir. Her iki yaklaşım da çoğulcu koşulların bir sonucu olarak doğmuştur ancak fundamentalist söylem genellikle mevcut toplumsal düzeni kökten reddederken rölativizm her türlü temel arayışına karşı olduğundan örtülü bir konformizle hareket eder. Bununla birlikte değerlerin bağlayıcılığını kaybettiği bir ortamda toplulukların kabul ve reddiyeleri bilinçsiz bir şekilde tersine dönebilen bir anlam taşıyıcı: "*Her fundamentalistte özgürleşmeyi bekleyen bir rölativist ve her rölativistte de yeniden doğmayı bekleyen bir fundamentalist vardır*" (Berger ve Zijderveld, 2003).

d) Kırılgan Bir Dünya Görüşü Olarak Din

Berger din sosyolojisinin klasiklerinden biri olarak kabul edilen Kutsal Şemsiye'den önce kaleme aldığı Precarious Vision'da, toplumsal dünyanın idamesi ve düzen inşası karşısında bireysel varoluşun anlamına odaklanır. Bu bağlamda dinin müesses bir dinin toplumsal düzen en önemli aracı olarak bireysel varoluşun imkanlarını sınırladığını kaydeder. Kutsal Şemsiye'de sosyolojik açıdan olumlu yönleri vurgulanan dinsel deneyim bu erken dönem metinde öznel varoluşa ket vurucu yönleri ile ele alınır. Aslına bakılırsa bu fark Berger'in Kutsal Şemsiye'de din olgusunun tarih boyunca üstlendiği misyonu toplumsal antropolojik bir perspektifle ele alırken Precarious Vision'da dine sosyolojik bir inşaa olarak yaklaşmasından kaynaklanır. Dolayısıyla Bergerci literatürdeki çelişkili yargılar aslında birey-toplum ikilemini din fenomeni noktasında çözümlenmeye çalışan diyalektik bir anlayışın ürünüdür.

Berger'e göre, içinde büyüüp yaşamayı öğrendiğimiz toplum, doğa kadar kesin ve kendinde bir gerçeklik olarak tezahür eder. Karşılaştığımız olayların başka şekilde olamayacağını sağ-duyusal olarak kabul ederiz fakat Berger bahsedilmişlik olarak isimlendirilen böylesi bir bilinç durumunun her ne kadar bir tür genel-geçerlik arz etse de asla kırılmayacak bir yapıya sahip olduğu kanaatinde değildir (Berger, 1961:11). Toplumsal gerçeklik, diyalektik bir akışın içinde kendisinin an be an değiştiği bir dünyadan soyutlanıp, bir çeşit *gestalt*'a dönüşerek bilinçlerimize yerleşir belki ama özne ve nesne arasındaki diyalektik bağlam bir an için fark edildiğinde söz konusu gestalttan bırakıp dünyanın sınırlarını genişleten ve renklendiren çeşitlendirme bir muhayyileye kapı aralanabilir. Berger kişinin böyle bir muhayyile aracılığıyla yaşadığı toplumsal zaman ile kendi biyografik zamanı arasında bir geçişlilik yakalayabileceği ve diğer insanların hayat öykülerini kendi yaşamının bir parçası olarak okuyabileceği kanısındadır:

Toplumsal düşün yeteneğine sahip olan bir kimsenin bu yeteneği aracılığı ile varacağı ilk sonuç... insanın kendi yaşamını anlayabilmesi ve geleceği öngörebilmesi için, bizzat kendisini de yaşadığı tarih dönemi içinde ele alması; ve hayatta yararlanabileceği olanakların farkına varabilmesi için, farklı toplumsal koşul ve konumda yaşayan diğer insanların durumlarını da görebilmesi, bilmesi gerektirir. (C.W. Mills, 2007:15).

Berger için dünyanın diyalektiği içinde ve bu diyalektiğe rağmen toplumsal fenomenler rastlantısal bir şekilde ortaya çıkmaz; kolektif muhayyilenin yapılandırdığı birer temsil olarak anlam kazanır. Söz konusu temsiller eylemliliğin eşit olasılıklılığını *non sine qua* bir kurgu haline getirir. Böylelikle toplumsal dünya, benliğin müphem varoluşunu bir kimliğe yerleştiren bir sahnedir. Bu sahne üzerinde her insan birer aktör olarak tüm hayatını uzun soluklu bir performans olarak yaşar fakat Berger insanın icra ettiği

rollerin yalnızca şimdinin sınırları içinde geçerli, başkalarını ikna etmekten başka bir işlevi olmayan anlık suretler olduğuna inanmaz. Oynadığımız roller içinde yalnızca rolün gerektirdikleri ile düşünsel ve duygusal düzeyde varoluşumuzu bütünleştirmekle kalmayız; aynı zamanda dünü ve yarını içererek benliğimize dair bir bakış açısı da elde ederiz. Söz konusu bakış açısı sayesinde maddi koşullar ile saf varoluşumuz arasında bir bağlantı kurar, kendimizi şu andan emin ya da gelecekte ümitli hissederiz.

Sahne yalnızca eylem ve duyguları gerektirmez. Düşünceyi de gerektirir. Başka bir deyişle her rol, sahne üstünde sadece şimdiki anı gösteren değil geçmişin geleceğe yönelik muhtemel tasarılarını yorumlayan bir perspektif sağlar. Toplumsal rollerimiz içinde sadece düşünmeyiz; anımsar ve ümit ederiz (Berger, 1961:54).

Berger'e göre icra edilen kurgular kapsamında ele veren gerçeklik duygusu her zaman için aşkınsal bir temayül barındırır. Söz konusu aşkınsallık Heidegger'in deyişiyle elde-bulunduranların (*Zuhanden*) kurgusallığı ile aktörlerin öznel arzuları arasında bir sınır çizer. Kurgular hayatı sistemleştiren, olaylar arasında bir nedensellik kuran ve netice itibarı ile insanın hayata ve kendisine katlanmayı kolaylaştıran hayal ürünleridir fakat bu hayal mahsulleri idealize edildikleri şekliyle içselleştirilmez. Bulduğumuz çözümlerin en iyi çözüm olmadığı, verdiğimiz kararların en doğru karar olmadığına dair bir fısıltı daima yapıp etmelerimize eşlik eder. Berger'e göre hepimiz, bu duruma engel olmak için, gündelik yaşamın sorunsuz bir şekilde ilerletecek, bu fısıltıları (Freudcu anlamda) sansürleyecek bir yaşam tarzı kurmaya çalışırız. Yaşam tarzları zıtlıkları bir bütünün parçası gibi anlamlandırır ve birbirlerini iptal eden durumları dengede tutmaya çalışır ancak bu dengenin dışarıdan gelen küçük bir kıvılcımla alt üst olması işten bile değildir. Hayatı boyunca pek çok başarı öyküsüne imza atmış birinin, dünyanın bin türlü haline göre bir anda kendini talihsiz olayların ortasında ayakta kalmakta zorlanan bir trajedi kahramanı olarak bulabileceğini biliriz ancak bunu çok da hatırımıza getirmek istemeyiz. Berger insanın bu "bin türlü hal içindeki" yaşamını bir ip cambazının dengesini koruma arayışına benzeterek şunları söyler:

Toplumsal varoluşumuz sadece tesadüfi değil aynı zamanda son derece tekinsizdir de. Hepimiz bir ip cambazı gibi bir yandan diğerlerinin üzerinde tekinsiz bir şekilde gezinirken, diğer yandan da hareketlerimizi dengede tutmaya çalışırız. Fakat yanlış bir hareketle tüm insanlık binası çökebilir. Akrobatların çarpışmasından dolayı aslında komedi kadar trajedi de olan toplumda gerçek bir acı ve dehşet bulunur (Berger, 1961:53).

Berger, *Precarious Vision*'de toplumsalın özünde hakiki bir acı ve dehşet bulunduğunu belirterek bu durumun insani varoluşa aykırı değil mutabık bir sonuç olduğunu ileri sürer. Gündelik hayatın koşuşturmacısı arasında her birimiz kendi meçhulümüz ile ilgili kaygı ve korkularımızı bir kenara bırakırız, ancak kendimizle baş başa kalır kalmaz bizi dünyadan koparan bu duyguların yeniden harekete geçtiğini görürüz. Berger için bu duygusal gel gitler felsefi birer spekülasyon değil, hepimizin yaşarken karşılaştığı temel insani durumlardır. Hepimiz büyümlü bir elin tek bir dokunuşla buhranlarımızı sükûna erdirmesini bekleriz. Berger bu kurtarıcı gücün toplum olduğunu düşünür:

Varlığın dehşetle birlikte aktığını anlamak için bir varoluşçu olmaya gerek yoktur. Agoranın sıcaklığı ve aydınlığında kendimizle meşgul olurken gecenin iniltilerini unuturuz. Varoluş dipsiz bir uçurum üstünde durmaktır. Toplum ise uçurumu korkulu gözlerimizden uzak tutan bir Potemkin büyüüdür (Berger, 1961: 67).

Toplumun varoluşsal dehşet ve kaygılarımız üzerindeki büyümlü nasıl işler? Berger toplumsalın büyümlünün kendi varoluş imkânlarımızı sınırlayıp ve muhayyile gücümüzü tersine çevirerek işleyeceğimiz bir cinayet ile etkisini gösterdiğini düşünür. Bu bağlamda onun *Precarious Vision* paradigması şöyle özetlenebilir: "*Her toplum bir kurgudur ve her kurgu bir cinayettir*" (Berger, 1961: 20). Toplum sahnesi üstünde benliğe iliştiğimiz her rol ve sergilediğimiz her performans, aslında varoluşumuz yansıttığımız birer kurgu da olsa bu kurgular benliğimizi sınırlar ve onları *kendi içinleşmiş* birer gerçeklik kılar. Bu bağlamda Berger'e göre toplumsal kurguların kendi içinliği tekrardan benliğe yöneltildiğinde her insan, eylemlerini ahlaki bir sisteme yani kurguların temel esaslarına göre sergilemek zorunda kalır. Eylemlerimizin ahlaklılığı performansın baştan çıkarıcılığı ile ölçülür hale gelir. Örneğin ayyaş bir insan diğerleri nezdinde itibar edilesi bir insan değildir ve hiç kimse ondan saygın davranışlar sergilemesini beklemeyiz. İşte Berger'e göre her toplumsal kurgu bu beklentilere gölge düşürecek insanlık hallerini sembolik birer cinayete ortadan kaldırması gereken inanılmış tanımlardır.

Hepimiz toplumsal inanılabilirliğin muazzam oyununda bulunuyoruz. Hepimiz büyük bir zevk ile birtakım rolleri oynama şansına sahibizdir. Yetişkin erkekler, kocalar, amiraller, başpiskoposlar, şampiyon boksörler ve hataların yargılandığı yüce divanların hakimleri oluruz. Bu oyunların çoğu zararsızdır. Oynadığımız oyunlar cinayeti gerektirdiğinde ahlaki görüşlerimiz de bu duruma uygun hale gelir. Bu tür durumlarda vicdanın vazifesi çocuklara oynamayı kesmelerini söylemektir (Berger, 1961: 89).

Tam da bu noktada toplumsal kurguların insan varoluşunu nasıl tersine çevirdiği hususunda Berger'in Jean Paul Sartre'dan alıntıladığı bir kavrama değinmek istiyoruz: Kötü inanç (bad faith). Kötü inanç, insanın özgürlüğünü, bir tür nedenselliğe, varoluş imkânlarının çeşitliliğini tek düze bir mekanizmaya çeviren bir dünya algısıdır. Berger'e göre varoluşsal kaostan kurtulmanın en yaygın çözümü söz konusu ruh ve duygu durumlarını dış koşulların/doğaüstü varlıkların eseri gibi algılamaktır. Varoluşun dayanılmaz ağırlığı, felaketlerin kaynağını muhayyel bir günah keçisine ihale etmekle hafifler. Sergilenen her eylemin tersine çevrilemez bir kaderin sonucu olduğu gibi bir algı gündelik etkinliklerimizin kötü inancın gölgesinde yürütülmesine olanak tanır. Bu bağlamda Berger için kötü inanç, benliği sonradan tesiri altına almış bir araz değil, "*kendine has mayasının temel bileşenlerinden biridir*" (Berger, 1961: 93).

Durkheim'in gösterdiği gibi toplum, bireylerin kendi benliklerinden feragat etmelerini sağlayan ahlaki bir güçtür (Durkheim, 2006: 23). Kaynağı meçhul bu güç, vaz ettiği değerler ile bireylere ne yapmaları ve nasıl yaşamaları gerektiğini söyler. İnsanın sınırsız özgürlüğünü kısıtlamanın karşılığında özgürlüğe mündemiç kaygı ve dehşeti dindirme vaadinde bulunur. Berger'e göre bu vaat karşısında çoğu insan, kendi varlığının onu hiçliğe sürükleyen yanlarını görüş alanından kovan, şimdisini koruyan, geleceği için ümit telkin eden tek sesli bu koroya, hemen hemen bütünüyle, dahil olur. Bu bağlamda Berger kötü inancın, varoluşsal tekinsizliği toplumsal önceden verilmişlikle değiştiren bir ruh durumu olduğunu kaydederek, şunları söyler:

Kötü inanç altında toplumu, özgürlükten kaçmamıza mazaretler sağlayıcı bir mekanizma olarak görürüz... Toplumun dehşete karşısında sığındığımız bir siper olarak telakki ederiz. Toplum bize kurallarına uyduğumuz müddetçe içinde şartlarımızın dehşetinden korunacağımız önceden verilmiş yapılar (onanmış dünyalar) sağlar. Onanmış dünyalar, yüzleştiğimiz bu dehşeti bir sükûnet ölçütü ile düzenleyecek rutinler ve ritüeller temin eder" (Berger, 1963:147).

Berger "onanmış dünya"nın (okey world) insanın varoluşunun bütünü ile yüzleşmesine engel olan kötü inancın bir sonucu olduğunu düşünür. Bu sebeple onanmış dünyalar insanın kendi tabiatından kaçmasının yarattığı sahte hayatlardır. Bu sahteliğin kökeninde insanın düzen içinde bir yaşam sürmek istemesi değil, tabiatındaki kaosu yadsıması vardır. Gündüzün kalabalıkları arasında gecede yalnız iniltilerini susturmaya çalışır. Berger böyle bir uyutmacanın tarih boyunca toplum sahnesi üzerinde dinler aracılığı ile sağlandığını ileri sürer. Sosyolojik açıdan dinsel deneyim, toplumsal yaşamda bireylerin mevcut değer ve inançlarını performansları ile bütünleştirmelerini sağlar. Kötü inancın vaftiziyle eylemlerin olumsuzluklarını kaybetmekle kalma aynı zamanda aktörü mutlak bir form için zorlar. Bununla birlikte Berger için dinsel deneyim, yalnızca bir ahlak yasası/ normatizm olarak kötü inanca katılmaz. Genellikle grupların gerçek doğasını onlardan saklayan, öznel arzuların yerine kitlesel fantazmalar ikame eden bir çeşit olağanlık ya da normallik yaratır (Berger, 1961:58). Berger'e göre dinsel bir sistem, insanları yalnızca ellerine birer normlar cetveli tutuşturarak hayata salan akideler değil, aynı zamanda onların kendilerini ve başkalarını "çarpıtılmış" bir bütüncüllük içinde görmelerini sağlayan somut bir düzendir. Böylelikle din, insanlara gerçek-dışı yani praksis karşıtı bir takım hayaller gördürmenin yanı sıra bu hayallerden somut bir dünya yaratır:

Din kötü inanç içinde üstlenilen eylemler için temel bir söylene arz eder. Din gücü kutsar ve şiddeti onaylar. Din bir insan topluluğu için değerlerin ne olduğuna bakmaksızın mutlak bir sorumluluk taşıyan bir değerler sistemi sağlar (Berger, 1961:156).

Sonuç

Yeni asrın başında dinin toplumsal yaşamdan kazanacağına yönelik eleştiriler 1960'lı yıllarla birlikte yanlışlanmıştır. Modern yaşamda din, farklı form ve içerikler eşliğinde kamusal ve özel yaşamda kendi varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Bununla birlikte dinin modern türleri mensuplarına toplumsal dünyanın mahiyetine dair bir açıklama sunmaktan ziyade toplumsal düzenin imkanları içinde insanların "metafizik" ihtiyacını gidermeye yönelik bir katarsis işlevi görmektedir. Berger'in çalışmaları gerek dinin çoğulcu koşullar altında dinsel öğreti ve aidiyetlerin uğradığı nitelik kaybına yaptığı vurgu gerekse de dinsel gerçeklik aracılığıyla toplumsal düzenin imkan ve imkansızlıklarını sorgulama çabaları açısından oldukça yararlıdır. Berger'in Precarious Vision kitabındaki yaklaşımı hakkında dini toplumsal statükunun idamesi için aldatmanın bir yolu olarak gördüğü yorumu yapılabilir. Bu yorumun haklılığa da inkâr edilemez. Bununla birlikte Berger Precarious Vision'da toplumsal gerçekliği insanın varoluş imkânları çerçevesinde hayat bulan bir durum olarak değerlendirir ve varoluşun toplum içinde nasıl çarpıtıldığını tartışır. Berger bir dinin toplumsal düzenin idamesini açıklamak için kullanıldığı müddetçe bireylere kötü inancı telkin ederek, sahte dünyalar sunacağı fikrindedir. Fakat dinin tek işlevi mevcut toplumsal düzeni desteklemek değildir. Din, insanı kendi varoluşuna yabancılaştırdığı kadar onu insana tanıtmayı da aracıdır. Modern insan Aydınlanma'nın mirasının etkisinde çoğunlukla birinci olasılığı tercih etmiş ve ikinci olasılığı yok saymıştır. Berger'e göre dinin olağan dünyanın saçmalığını gözler önüne serecek bir varoluşsal sığrama yaratmasına modern insan ataları kadar muhtaçtır.

Berger'in külliyatında Precarious Vision'un temsil ettiği kavramsal çerçevenin ülkemiz din sosyolojisine getireceği açılımlarla çalışmamızı noktalayalım. Toplumsal anlam ve toplumsal düzen arasında konformist bir özdeşlik kuran ülkemiz din sosyolojisi paradigması Peter Berger'in çalışmalarını genellikle "Kutsal Şemsiye" (Sacred Canopy) çerçevesinde yorumlar. Bu alımlama, sosyologun dinsel gerçeklik yorumu ve uluslar-arası literatürdeki genel kabulü ile çelişmemekle birlikte sosyoloğun derinlikli analizlerini işlevsizleştirdiği söylenebilir. Erken ve geç dönem çalışmalarında bireysel anlam ve kurumsal yapılandırılmalar arasındaki gerileme yoğunlaşan Berger'in özgünlüğü sadece dinsel deneyime modern düzen içinde meşru bir yer kazandırmak değildir. Böyle bir amaç, aslında, ülkemizde din sosyolojisinin yaşadığı meşruiyet kriziden kaynaklanır. İlerlemeyi sekülerleşme olarak gören pozitivist modernleşmeci açıklamaya ister taraftar ister aleyhtar olsun ülkemiz din sosyolojisi çalışmaları için hala temel sorun "dinin terakkiye mani" olup olmadığıdır. Zaten Berger'in Türk sosyoloji kamusundaki konumu da dinin kamusal hayattan silineceğini ileri süren sekülerleşme tezlerini yanlışlamasına yorulan hatalı bir popüleriteden nemalanır. Sekülerleşme takıntısına sahip bir literatürün genellikle ya dinsel ilişkiyi konu alan kuramsal çalışmalara yahut da toplumun dinsel pratiklerini ölçen araştırmalara yönelmesi bir tesadüf değildir. Halbuki ağır yapıların giderek çözüldüğü ve öznel deneyimlerin kolektif boyutlarını kaybettiği geç modern dönemde dinsel fenomenlerin ayrı birer evrenin izdüşümleri değil gündelik anlam haritalarımızın tezahürleri olarak yorumlandığı artık ortaya çıkmıştır. Berger'in geç modern çoğulculuğun getirdiği yeni kurumsal düzenlemeler ve aktörel sağ-duyunun içinde dinin sosyolojik olarak nasıl yeniden üretildiği konusundaki görüşleri, bizim için toplumsal dünyamızdaki değişimi kavramakta bir kat daha önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Balcı, M. E. (2012). Peter Berger'in Din ve Bilgi Sosyolojisi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),
- Berger, P.L. (1963). "A Market Model for the Analysis of Ecumenicity", **Social Research**, Bahar, 77-93
- Berger, P. L. (1961) **Precarious Vision: A Sociologist Looks at Social Fictions and Christian Faith**, New York, Doubleday ve Company,
- Berger, P. L. (1967). A Sociological View of The Secularization of Theology, **Journal for The Scientific Study of Religion**, Sayı:6, Cilt:1, Bahar, 3-16
- Berger, P. L. (2003). "Orthodox and Pluralistic Challenge", **Greek Orthodox Theological Review** Sayı:48, Bahar, 33-42
- Berger, P. L. (2005). **Kutsal Şemsiye**, terc. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları
- Berger, P. L. , Woodhead, L. ,Heelas, P. ve Martin D. (ed) (2001). "Postscript", **Peter Berger and The Study of Religion**, London, Routledge, 189-198

- Berger, P. L. (1981). "The Pluralistic Situation and The Coming Dialogue Between World Religions", **Buddhist-Christian Studies**, Vol: 1, 31- 41
- Berger, P. L. ve Zijderveld , A.C. (2009). **In Praise of Doubt: How to Have Convictions Without Becoming a Fanatic**, y.y, HarperCollins e-books,
- Berger, P. L. ve Luckmanni T. (1995). **Modernity, Pluralism and The Crisis of Meaning: Orientation of Modern Man**, Gütersloh, Bertelsmant Foundation Publishers,
- Berger, P. L.(2005). "Orthodoxy and Global Pluralism", Demokratizatsiya ., Vol. 13 Issue 3, 437-447. 11p.
- Berger, P. L.(2008). "Secularization Falsified", **First Thing** , 23- 27
- Berger, P. L., Banchoff, T. (ed), (2007) "Pluralism, Protestanization and The Voluntary Principle", **Democracy and The New Religious Pluralism** içinde, London, Oxford University Press, 19- 30
- Davie, G. (2006) Modern Avrupada Din, Akif Demirci (çev.),İstanbul: Küre Yayınları
- Durkheim, E. (2006). **Toplumsal İsbölümü**, Özer Ozankaya (çev), İstanbul, Cem Yayınları,
- Günay, E. (1998). Gabriel le Bras'a Göre Din Sosyolojisinin Araştırma Alanları ve Yöntemleri, Erciyes Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi, Sayı: 2, 10-28
- Hervieu-Léger, D. Woodhead, L. Heelas, P. ve Martin, D., (ed), (2001). "The Twofold Limit of The Nation of Secularization", **Peter Berger and The Study of Religion**, London: Routledge.
- Mills, C. W. (2007). **Toplumbilimsel Düşün**, Ünsal Oskay (çev), İstanbul: Der Yayınları.
- Sartre, J.P. (2009). Varlık ve Hiçlik, Turhan Ilgaz (çev), İstanbul: İthaki Yayınları
- Weber, M. (1973). "On Sect, Church and Mysticism", **Sociological Analysis**, Cilt:34, No:2, 140-149